

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
KATOLICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA
Ústav dějin křesťanského umění
Dějiny křesťanského umění

Tereza Rinešová

Kostel sv. Bartoloměje v Rakovníku

Bakalářská práce

Vedoucí práce: prof. PhDr. Jiří Kuthan, DrSc.

Praha 2011

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci s názvem Kostel sv. Bartoloměje v Rakovníku napsala samostatně a výhradně s použitím uvedených pramenů a literatury a že jsem ji nevyužila k získání jiného nebo stejného titulu.

Souhlasím s tím, aby práce byla zveřejněna pro účely výzkumu a soukromého studia.

V Praze dne 9. 6. 2011

Tereza Rinešová

Bibliografická citace

Kostel sv. Bartoloměje v Rakovníku [rukopis] : bakalářská práce / Tereza Rinešová ; vedoucí práce: prof. PhDr. Jiří Kuthan, DrSc. -- Praha, 2011. -- 42 s.

Anotace

Bakalářská práce „Kostel sv. Bartoloměje v Rakovníku“ se zabývá historickým a stavebním vývojem gotického kostela sv. Bartoloměje v Rakovníku se zvonící a jeho opevněním v době lucemburské, kam jsou datovány jeho nejstarší dochované části, dále významnou přestavbou v době jagelonské a dalšími úpravami z pozdější doby. Celá 4. kapitola se pak zaměřuje na přestavbu kostela architektem Josefem Mockerem v 19. století. 5. kapitola se zabývá asi nejvýznamnějším vybavením kostela, které zahrnuje např. pozdně gotickou kazatelnu. Její autorství je připisováno Matěji Rejskovi, ale někteří badatelé o tom mají pochybnosti.

Klíčová slova

kostel sv. Bartoloměje, stavební vývoj, gotika, Rakovník, Josef Mocker

Abstract

Bachelor work „The church of St. Bartholomew at Rakovník“ deals with historical and structural development of the Gothic church of St. Bartholomew at Rakovník with its belfry, and its fortification in Luxemburg's period, where the oldest conserved parts are dated to, and then it deals with important rebuilding in Jagellon's period and other modifications from later periods. Whole 4.th chapter than inquires into its rebuilding by Josef Mocker in 19th century. The 5.th chapter deals with perhaps the most important equipment of the church, which includes for example late Gothic pulpit. Matěj Rejsek is said to be its author, but some researches doubt about it.

Keywords

The church of St. Bartholomew, structural development, Gothic, Rakovník, Josef Mocker

Počet znaků (včetně mezer): 56 177

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala zaměstnancům Státního okresního archivu v Rakovníce za jejich vřelý přístup a pomoc a všem, kteří stáli při mně.

Obsah

Úvod – stručná historie Rakovníka.....	6
Přehled literatury	9
1. Kapitola – Lokace a popis kostela	10
1.1. Lokace kostela	10
1.2. Popis kostela	10
2. Kapitola – historický a stavební vývoj.....	13
2.1. Počátky dnešního kostela	13
2.2. Vývoj kostela v 15. století.....	16
2.3. Vývoj kostela v 16. století.....	20
2.4. Vývoj kostela od 17. do 18. století	21
2.5. Vývoj kostela od počátku 19. století do roku 1882.....	23
2.3. Zvonice.....	25
3. Kapitola – Obnova kostela sv. Bartoloměje Josefem Mockerem v 19. století.....	28
4. Kapitola – Nejvýznamnější vybavení kostela.....	34
Závěr	36
Seznam použitých zkratk.....	37
Seznam vyobrazení	38
Seznam použité literatury a pramenů	40
Obrazová příloha.....	43

Úvod – stručná historie Rakovníka

Město Rakovník se nachází asi tak 60 km západním směrem od Prahy v Rakovnické kotlině. Počátky tohoto města, které se nacházelo poblíž obchodní stezky spojující Prahu, Cheb a Mohuč, nejsou vzhledem k absenci pramenů jasně doloženy. První písemná zmínka o něm totiž pochází až z 50. let 13. století, kdy je připomínán jako sídlo krajského soudu,¹ jeho historie však sahá nepochybně mnohem dál do minulosti.

Badatelé se přiklánějí k názoru, že původní osídlení se nacházelo nejspíše u kostelíka sv. Jiljí,² (který se dnes nachází na západním předměstí města), což byla zde údajně nejstarší církevní stavba, jejíž nynější podoba však pochází až z pozdně gotické doby.

Jak již bylo řečeno, Rakovník se nacházel na důležité stezce a to určitě přispělo k tomu, že bylo též tržním městečkem. V majestátě Jana Lucemburského z roku 1319, kterým král potvrdil městu jeho práva, je již nazýván městem.³ Většího významu však Rakovník nenabyl, protože správním centrem oblasti se stal nedaleký hrad Křivoklát, na jehož postavení byl Rakovník závislý a měl k němu i určité povinnosti.

Nicméně v této době, či již někdy nedlouho předtím, byla zformována půdorysná osnova dnešního jádra města – jeho protáhlé náměstí zakončené na východní straně městským kostelem. Jeho umístění na tomto místě nebylo náhodné, neboť město nebylo položeno zrovna na strategicky výhodném místě a ve východní části byl jediný mírně vyvýšený terén. Z toho také pravděpodobně vyplynula úloha kostela také jakožto posledního útočiště při napadení města, protože Rakovník neměl nejspíš zprvu (vyjma kostela) vlastní opevnění.⁴ Někdy

¹ RAZÍM 1995 nepag.; SOMMER / RAZÍM 1988, 53

² SOMMER / RAZÍM 1988, 53; LÍBAL / BAŠTOVÁ 1972, 1

³ LÍBAL / BAŠTOVÁ 1972, 1; KUČA 2002, 300; SEDLÁČEK 1998

⁴ LÍBAL / BAŠTOVÁ 1972, 2

před rokem 1352 zachvátil Rakovník požár, který také pravděpodobně zničil původní městský kostel.

Za husitských bouří v 15. století se Rakovník přihlásil na stranu husitů, což se mu stalo osudným roku 1422, když se v kostele opevnil husitský hejtman Žibřid z Chříče, když byl pronásledován katolickým pány Hanušem z Kolovrat a Alešem Holickým ze Šternberka¹. Ti kostel zapálili, dobyli a vyplenili, od kostela pak vyhořel i Rakovník.²

V druhé polovině 15. století se situace uklidnila a tak se mohlo město začít pomalu zpatovat a obnovovat. Navíc se těšilo přízni krále Jiřího z Poděbrad, protože mu v těžkých časech pomáhalo. Král Jiří proto slíbil Rakovníku význačné právo opevnit se, ovšem než stačil vydat svůj slib písemně, zemřel. Toto privilegium tak písemně stvrdil až roku 1471 Vladislav II. Jagellonský, který mimo jiné také roku 1482 udělil městu právo k užívání městského znaku.³

Velkého rozmach dosáhl Rakovník v 16. století. Teprve nyní byl opraven městský kostel za husitských válek poničený, byly postaveny hradby, kašna, dlažba, i nové domy se začaly budovat. Navíc roku 1588 povyšuje Rudolf II. Rakovník na královské město a zbavuje ho tím tak povinností vůči Křivoklátu.

Po bitvě na Bílé Hoře roku 1620 přestoupila většina obyvatel Rakovníka od protestantismu ke katolické víře, čímž bylo město ušetřeno mnoha nepříjemností. Zdaleka se však nevyhlo drancování a plenění procházejících armád jako byli Sasové a Švédové. Ke stagnaci rozvoje města zajisté přispěly i živelné pohromy jako požáry, povodně a

¹ Kronika Bartoška z Drahonice 1981, 285

² LÍBAL / BAŠTOVÁ 1972, 2

³ O nejvýznamnějších listinách vztahujících se k historii Rakovníka pojednává Katalog výstavy nejvýznamnějších listin královského města Rakovníka z r. 1996, kde jsou publikovány i fotografie některých z nich.

v neposlední řadě také mor, který v městě řádil naposledy v roce 1726, kdy byla také dostavěna kaple sv. Rocha, patrona proti moru.¹

Po těchto ranách, nových daních a dalších nepříznivých událostech byl Rakovník zchudlý, zanedbaný, a jen těžko se z toho všeho vzpamatovával. Není proto divu, že v 19. století, kdy se situace přeci jen zklidnila, se město začalo vzmáhat jen velmi pomalu a s obtížemi. Postupný rozvoj začal až ve 20. letech 19. století a hlavně po roce 1848 kdy místo státního podkomořského úřadu přišly nové samosprávné principy.² Rakovník se otevřel novým principům, začaly se bořit hradby, zasypávat příkopy kolem kostela sv. Bartoloměje, který rakovníčtí nechali navíc regotizovat Josefem Mockerem. Byla zavedena škola, pouliční osvětlení, přivedena železnice a další vymoženosti. Město zaznamenalo průmyslový, stavební a kulturní rozvoj.

¹ RENNER 1940, 143

² RAZÍM 1995, nepag.

Přehled literatury

Literatura týkající se Rakovníka je poměrně bohatá, ovšem prací, které by se výrazněji zabývaly děkanským kostelem sv. Bartoloměje už je mnohem méně. Nejvíce se otázkou historie tohoto objektu zabývali badatelé v 19. a na počátku 20. století. Byli to zejména Jan Renner, Sigmund Winter a František Levý. Jako zdroj informací jim zejména sloužil poměrně bohatý archiv města Rakovníka a děkanský archiv.¹ Bohužel ne všechny archiválie se nám zachovaly do dnešních dnů, tak nelze mnohé informace spolehlivě ověřit. Problém spolehlivosti je zejména u práce Fr. Levého, který právě sice používal mnohé z těchto dnes ztracených listin a tak se stal pro nás neocenitelným zdrojem informací, ovšem na druhou stranu mnohé informace naprosto zkreslil, či pozměnil k obrazu svému a je tak velmi obtížné odlišit fakta od smyšlenek.²

Neocenitelný přínos mají zejména některé práce J. Rennera, který např. ve své „Nejstarší kronice královského města Rakovníka 1425-1800“ z roku 1940 sepsal a utřídil některé archiválie.³

V novější době se rakovnickému kostelu věnoval více asi jen Dr. Líbal a V. Razím.

¹ více k děkanskému archivu viz.:KRŠKO 2004

² Více k problému Levého viz.: ČERNÝ 2005

³ více k této kronice v.: RENNER 1940

1. Kapitola – Lokace a popis kostela

1.1. Lokace kostela

Jak již bylo naznačeno v úvodu, kostel sv. Bartoloměje v Rakovníku se nachází v historickém jádru města na jeho východní straně, kde uzavírá podlouhlé rakovnické náměstí. Na tomto místě, či někde poblíž totiž stál i původní kostel sv. Mikuláše. Navíc Rakovník neměl dlouho pořádné opevnění a městský kostel tak asi do určité míry měl plnit v případě nutnosti i funkci obranou. Proto jeho umístění vyžadovalo strategicky nejpříhodnější místo, které bylo právě zde. U kostela byl vybudován půlkruhový příkop, který mohl být v případě potřeby naplněn vodou z blízkého rybníka napájeného Rakovnickým potokem. Toto kostelní opevnění je celkem dobře patrné na mapě stabilního katastru z roku 1841 a na schematickém plánu města zachycujícím polohu městských bran, hlavních ulic a kostela.¹

1.2. Popis kostela

Sv. Bartoloměj je kostel pseudobazilikálního typu, jehož trojlodí je téměř čtvercového půdorysu rozděleného na 3 x 3 pole. Kostel je orientovaný, na východní straně přiléhá dlouhý presbytář o třech polích

¹ KUČA 2002, 300 – zde publikován obrázek tohoto schematického plánu

a pentagonálním závěrem. Osa presbytáře svírá s osou kostela nepatrný tupý úhel odchylic se mírně severním směrem.¹

Po severní straně presbyteria se nachází obdélná kaple P. Marie, která dnes slouží jako sakristie. Do její východní zdi je prolomeno gotické okno, v severní stěně se nachází vedlejší vchod. Na západní straně přiléhá k sakristii severní boční loď, jejíž stěna je prolomena třemi okny s lomenými oblouky nestejně výšky. Prostřední má spodní část ukončenu výrazně výše, protože se pod ním nachází severní boční vstup.

Nad sakristií se nachází nevysoká kostelní věž, v jejíž východní stěně v prvním patře je malé obdélné okénko, na severní straně malé gotické okno a v jejím nejvrchnějším patře jsou ve východní, severní a západní stěně umístěna gotická okna vyplněná žaluziemi.²

Stěny presbytáře jsou prolomeny sedmi úzkými vysokými gotickými okny, z čehož severní a jižní má spodní část výše posazenou, než ostatní. Zvenku přiléhají k chrámu odstupněné opěrné pilíře, které jsou zakončeny pultovou stříškou, nebo kombinací pultové a sedlové, jako např. právě opěráky u presbytáře.³

Jižní boční loď⁴ má jedno okno na východní straně a tři okna na jižní straně, z čehož okno v prostředním poli je výrazně kratší, protože se pod ním nachází dnes zazděný boční vstup. Z tohoto vstupu však zůstalo zachováno ostění pozdně gotického tvarosloví s lomeným obloukem, profilací s výžlabkem, po stranách z tenkých patek vybíhají tenké pruty zakončené profilovanými konzolkami tvaru kalicha z kterých vybíhá supraporta lemující ostění.⁵

Prostory kostela jsou zaklenuty křížovou klenbou.

¹ půdorys kostela – viz obr. 12

² obr. 1, 2

³ obr. 2, 3

⁴ obr. 3, 4

⁵ obr. 8

Západní průčelí chrámu,¹ které bylo citelně změněno za Mockerovy přestavby, je vertikálně členěno dvěma opěrnými pilíři po obou stranách hlavního vstupu, vedle nichž se nachází dvě novogotické schodišťové věžice. V ose průčelí je původní gotický portál² s lomeným obloukem a profilovaným ostěním, v jehož horní části vybíhá z konzolek s písmenem W³ po obou stranách supraporta tvaru oslího hřbetu zdobená dvanácti kraby, a která je ve vrcholu zakončena vimperkem ve tvaru křížové kytky. Nad ní je do zdiva zasazen znak města Rakovníka, který drží po obou stranách dva štítonoši. Na rakovnickém erbu je zobrazena otevřená brána s vytaženou mříží, nad ní po stranách dvě věže, mezi nimiž se nachází rak s klepety mířícími vzhůru a nad ním královská koruna. Věže jsou nad korunou spojeny obloukem.⁴ Ve střední části průčelí se nachází původní gotické okno. Průčelí je ukončeno trojúhelníkovým pseudogotickým štítem vertikálně členěným pěti lomeně zakončenými ústupky (vpadlinami) a s třemi prolomenými pseudogotickými okénky. Štít je zdoben jednoduchými fiálami a na špičce je zakončen křížem.

Hlavní loď kostela je spolu s presbytářem kryta sedlovou a boční lodě pultovou střechou. Věž je zakončena dlátovou střechou s okosenými rohy. Nad střechou presbytáře pak ční k nebi sanktusová věžička.

¹ obr. 1

² obr. 5

³ obr. 6

⁴ obr. 7

2. Kapitola – historický a stavební vývoj

2.1. Počátky dnešního kostela

Nejstarší dochované listiny zmiňující městský kostel užívají patrocinia sv. Mikuláše. Literatura není zcela jednotná v tom, zda onen kostel byl starším předchůdcem nynějšího sv. Bartoloměje, nebo to byl zcela jiný kostel, jehož úlohu převzal novější kostel a původní sv. Mikuláš v průběhu věků zanikl. Bádání posledních let se přiklání spíše k možnosti, že kostel byl odjakživa zasvěcen oběma patronům, jak sv. Mikuláši, tak sv. Bartoloměji a svatomikulášské patrocinium později při poničení kostela zaniklo.¹

Nejstarší zmínku o rakovnickém kostele zmiňuje František Levý, když píše že první rakovnický kostel „z rozkazu Vladislava I. obehán roku 1119 pevnostní zdí a valy.“² Z pozdější literatury je patrné, že ne všichni badatelé mají k této zprávě důvěru, což je pochopitelné.³ Někdy před rokem 1352 tento kostel asi díky požáru zanikl. Levý uvádí, že vyhořel před rokem 1349 a místo něj byl postaven gotický kostel a pak že král Karel IV. odpustil rakovnickému knězi r. 1367 z papežských desátků dva díly.⁴ V Levém citované listině, která je ale z roku 1352 se píše toto: „*Sed propter cremationem dominus rex duas partes sibi*

¹ RAZÍM 2002, 129

² LEVÝ 1896, 43 Tato informace není podložena žádným pramenem.

³ Fr. Levý ve své práci čerpal z pramenů a listin, které se mnohdy do našich dnů nezachovaly, čímž se jeho práce stala neocenitelným zdrojem informací. Na druhou stranu se mnohdy dopouštěl chyb a nepřesností, tudíž je často obtížné identifikovat, co je pravda a co ne. Více ke kritice Levého - ČERNÝ 2005

⁴ LEVÝ 1896, 43 V téže práci, ale na str. 46 uvádí dokonce, že Václav IV. osvobodil faru a chrám ode všech desátků, což je naprosto mylné, neboť v RDP na straně 43 nic takového napsáno není.

*relaxavit.*¹ Na nesrovnalosti v dataci a závěru Levého upozornil již Sommer a Razím, kteří ovšem požár kostela, o kterém pramen výslovně nehovoří, shledávají vysoce pravděpodobným.² Nicméně tuto zprávu cituje i jakýsi farář z Dašic, Josef Nechvíle, který uvádí, že „*plebánie a kostel shořely a proto král Václav(!) dva díly desátku odpustil...*“ a stejně jako později Levý uvádí rok v rejstříkách 1367.³

Není zcela jasné, kdy přesně získal kostel nové zasvěcení. Patrocinium sv. Mikuláše se objevovalo ještě na poč. 15. stol., kdy už se vyskytoval i sv. Bartoloměj. Z toho plyne otázka, zda se tady nevyskytovaly dva kostely a zda před rokem 1352 nebyl zničen jiný kostel.⁴ Také mohli mít obyvatelé tak zažité staré patrocinium, že jej používali už ze zvyku.

Nejstarší dochovanou část kostela kladla starší literatura do první poloviny 14. století.⁵ Novější bádání Dr. Líbala však klade počátky nynějšího kostela až do třetí čtvrtiny 14. století, kdy byl zbudován presbytář i sakristie.⁶ (Později Dr. Líbal klade časové určení sakristie, která byla připojena až dodatečně, do sklonku 14. století.)⁷ Soudil tak podle žeber v presbytáři hruškovitého profilu a vítězného oblouku, jehož průřez tvoří typicky arrasovský zploštělý hruškovec, protáhlý presbytář s úzkými poli, vyrovnání rozměrů původního do šířky koncipovaného půdorysu trojlodí typické pro období po polovině 14. století, a jiných architektonických prvků, které naznačují alespoň částečnou znalost práce huti Matyáše z Arrasu v Praze, jejichž vznik tak nemohl být před třetí čtvrtinou 14. století. Do této doby spadá pravděpodobně i výstavba

¹ RDP, 43

² SOMMER / RAZÍM 1988, 54

³ NECHVÍLE 1883, 103

⁴ SOMMER / RAZÍM 1988, 54

⁵ CECHNER 1913, 146

⁶ LÍBAL / BAŠTOVÁ 1972, nepag.;

⁷ LÍBAL 2001, 425sq.

původního síňového (dle Dr. Líbala basilikálního)¹ trojlodí, které mělo být na západě zakončeno dvouvěžovým průčelím. Výšku původních bočních lodí lze odvodit ze zbytku žebra vybíhajícího přibližně ve výšce vrcholu stávající klenby, které se tudíž dnes nachází v půdním prostoru jižní boční lodi. Jeho profilace je stejná jako čelní žebra v presbyteriu,² z čehož lze usoudit na pozůstatek původní klenby stejného stáří jako presbytář.

Pro existenci, či spíše jen zčásti uskutečněný záměr vybudovat dvouvěžové západní průčelí svědčí zachované polopilíře nacházející se u obvodových zdí na východních stranách západních polí bočních lodí. Tyto pilíře měly nést arkády tohoto průčelí. Navíc zdivo v západní části kostela je mnohem silnější, (jak je vyznačeno v půdorysu Jos. Mockera v Methodu X na str. 115), v poli jižní lodi sahá až ke koruně zdi a v poli severní boční lodi končí odskočením pod hlavní římsou stěny. Tento vodorovný ústupek nasvědčuje tomu, že práce na zdi severního podvěží byly pravděpodobně přerušeny a tudíž nebyly postaveny ani západní věže. V této zdi se také nachází původní gotické okno, jehož vrchol končí nápadně níž, než ostatní okna, z čehož badatelé usuzují, že snad mělo původně osvětlovat severní podvěží. Ta tedy musela být nižší, než stávající boční lodi. Část zdiva věží byla také dle Sommera a Razíma využita v západních štítech dnešních bočních lodí. Ve štítu jižní lodi se nachází fragment okénka, které bylo původně v patře věže. Z téže doby se také v půdním prostoru východní stěny jižní lodi zachovala část dalšího gotického okna, jehož profil ostění a původní výška

¹ LÍBAL 1948, 204

Drobný nesoulad je způsoben pravděpodobně nepřesným užíváním pojmů, neboť pod označením basilikální lze chápat i výraz stupnicový, který však označuje až pozdější typ trojlodí rakovnického kostela.

² SOMMER / RAZÍM 1988, 56

odpovídá profilu a výšce oken presbytáře.¹ Sloužilo k osvětlení jižní boční lodě z východní strany.

2.2. Vývoj kostela v 15. století

V listině z 30. března roku 1407 král Václav IV. povýšil po dohodě s arcibiskupem Zbyňkem Zajícem z Hasenburka kostel sv. Bartoloměje z farního na děkanský,² což byl významný počin. Po vypuknutí husitských bouří město a spolu s ním i kostel utrpěli mnohé škody. Celková oprava kostela musela počkat, až se časy uklidnily a vzhledem k nedostatku finančních prostředků se i značně protáhla. Tomu zajisté přispělo i to, že když roku 1471 získal Rakovník právo opevnit se, bylo v zájmu města sehnat peníze na kamenné hradby, což nebylo jen tak. (Ty se proto začaly stavět až na počátku století následujícího).

Z roku 1422 pochází první a asi jediná písemná zpráva vypovídající o možnosti využití kostela k obranným účelům: „...*dále pak Hanuš dobyl útokem města Rakovníka s řečeným Alšem ze Šternberka a město vypálili, avšak nedokázali obsadit kostel. Dále když zmíněný Žibřid utekl z hradu Křivoklátu do města Rakovníka, tehdy ho pan Hanuš s lidmi řečeného pana Alše do Rakovníka pronásledovali, on však před nimi utekl dál do Žatce a páni se svými lidmi dobývali město Rakovník i jeho kostel jako pevnou tvrz.*“³ Z této zprávy nutně

¹ SOMMER / RAZÍM 1988, 55sq.

² CIM II., 1070

Cechner uvádí rok povýšení kostela z neznámých důvodů už do roku 1384. CECHNER 1913, 146.

³ HLAVÁČEK 1981, 285

nevyplývá, že by byl kostel zničen, jak se mnohde ve starší literatuře uvádí. Je ale nepochybné, že požár, který město následně zachvátil nadělal nemalé škody a kostel mohl být značně poničen. Ani tato zpráva výslovně nezmiňuje vlastní opevnění kostela, jak se někde uvádí, ale jeho existence v této době je pravděpodobná, jeho pozůstatky byly patrné ještě před stavebními úpravami okolí kostela v 19. století.

Opevnění sestávalo z polokruhového příkopu chránícího kostel z východní, jižní a západní strany, tento příkop mohl být v případě potřeby naplněn vodou z nedalekého potoka,¹ nebo později založeného rybníka Sekyry.² Opevnění sestávalo také z hradby, která byla zpočátku dřevěná. Takto ohrazená plocha chránila kostel i s hřbitovem. Přístup sem byl umožněn pomocí dvou můstků, a to na západní straně směrem na náměstí a na východě, kde byla fara.³ Na barevné litografii Josefa Zahradníčka z roku 1840 je ještě patrné nad presbytářem polopatro,⁴ které mohlo být určené k obraně, ale jeho vznik mohl být až v době pozdně gotické přestavby kostela.⁵ Zajímavá je také zmínka J. Rennera v pojednání o stavbě pražské brány, že „*nemalou práci a náklad vyžádalo si zavezení sklepů pod starou branou, z nichž vedla podzemní chodba do kostela*“.⁶

Roku 1436 byla založena tzv. Registra berní, ve které jsou několikrát zmiňovány odkazy na opravu kostela,⁷ ale nelze z toho nic určitého vyčíst. K roku 1447 se váže zpráva o započetí stavby kostela

Původní latinské znění uvedeno v: FRB V., 626

¹ RENNER 1933, 34

² RENNER 1933, 35

³ RAZÍM 1995 nepag.

⁴ Reprodukce publikována v: RAZÍM 2002, 43.

⁵ RAZÍM 1995 nepag.

⁶ RENNER 1933, 55

⁷ LEVÝ 1896, 44; WINTER 1880, 61

třetí den po sv. Zikmundu a že jakýsi Jan Luženský z Lužné věnoval na kostel 60 kop grošů.¹

Významná část přestavby sv. Bartoloměje proběhla až v době po polovině 15. století. Boční lodě byly sníženy, čímž se původní síňové trojlodí změnilo na dnešní pseudobasilikální typ, ovšem respektovalo původní půdorys kostela. Zde jsou prameny sdílnější. Vzhledem k tomu, že výdaje na stavbu a mzdy platila obec z „berně“, a purkrabímu na Křivoklátku tak musela skládat účty², zachovalo se nám v knize berní několik jmen dělníků a řemeslníků pracujících na přestavbě. Kámen na stavbu se přivážel z Mutějovic a Tuchlovic, dříví měli dovoleno brát z panských křivoklátských lesů, nebo brali ze svého.³ Na stavbě pracovali zejména lidé místní a z blízkého okolí. Prameny uvádí zedníky Tómu, syna Prokopova a Matese, kteří pracovali na pilířích, Petr z Lubné, Jan ze Sence, tesaři Štěpán Ochvata, Jíra se zeťem Jankem Řepínským, Matěj Zmučený a Toman Lišanský, kteří spolu s dalšími dělali krovy a půdu pod dlažbu upravoval hrnčíř Vaněk Uhřivý. Jan z Loun měl na starosti kamenické práce.⁴ Občas se museli purkrabímu připomínat a ten zase občas poslal na stavbu dělníky jako jednou dvanáct lidí z obce Lubna, pak zase domácí hrnčíři, bečváři či lihovníci.⁵ Nelze se pak

¹ RENNER 1940, 26sq.

Sigmund Winter se zmiňuje, že v archivu našel knihu od písaře jménem Jan Havlovic z r. 1634 psánu latinsky, z které vyplývá, že r. 1437 začaly přípravy na stavbu chrámu a roku 1447 se začalo se stavbou. Tento písař však neuvádí, z kterého pramene čerpal. - poznamenáno v: Kniha do níž zapisují se všechna jednání na opravu chrámu sv. Bartoloměje v Rakovníku, založena v máji roku 1882, SOA Rakovník – kopie, bez sign.

² LEVÝ 1896, 46

³ WINTER 1880, 63

⁴ CECHNER 1913, 146

⁵ WINTER 1880, 62sqq.

divit, když Dr. Líbal píše, že „*chrámová výstavba je velmi hrubá a řemeslná.*“¹

Z této doby pochází patrně také portál vedoucí z presbytáře do sakristie, ve kterém se zachovaly původní železné dveře, na kterých se nachází gotické písmeno G, čili J odkazující na dobu Jiřího z Poděbrad. V sakristii pak byly schody vedoucí do patra, které sloužilo jako kůr. Stopy po těchto schodech jsou ještě patrné v západní zdi sakristie. V jižní stěně této prostory nad kaplí jsou do presbytáře prolomena dvě podvojná gotická okénka.

Věže v průčelí, jak již bylo výše napsáno, postaveny nebyly. Ať již byl důvod jakýkoliv, (nejpravděpodobnější je asi nedostatek finančních prostředků, Cechnerem uváděný důvod, že se tak stalo z nedostatku místa² je nelogický), děkanský kostel nemohl zůstat bez zvonů a ty bez věže. Proto se asi přistoupilo ke stavbě zvonice nad kaplí P. Marie (dnešní sakristie). Výstavba věže v těchto místech nebyla určitě původně plánovaná, protože jinak by musely být základy a zdi sakristie zesíleny, což učiněno nebylo. Z toho důvodu není věž příliš vysoká a nebylo možno do ní umístit ani větší zvony, protože by to mohlo stavbu staticky narušit. A když rakovnický měšťan, mlynář Jiří Novák, roku 1495 koupil za 730 kop míš. veliký zvon,³ nebylo jej možno proto umístit pro svou váhu do věže kostela, a tak byla v této době vystavěna po severní straně kostela samostatná zvonice, o které bude řeč později v samostatné podkapitole.

¹ LÍBAL 1948, 204

² CECHNER 1913, 149

³ RENNER 1940, 31; RENNER 1931, 72sq.

2.3. Vývoj kostela v 16. století

V následujícím století byl proveden západní portál kostela, který provedl pražský mistr Vít, jenž v Rakovníku pracoval mj. i na městském opevnění a kašně, která se nedochovala. Západní, hlavní, vstup byl proveden roku 1514, jak dokládá rok vytesaný nad kytkou zakončující ostění portálu. Roku 1515 dovolil král Vladislav rakovnickým těžit kámen v Hlavačově na stavbu a opravy opevnění a jiných staveb,¹ takže mohlo být bráno i na kostel.

Cechner dále uvádí, že v roce 1519 bylo u kaple P. Marie postaveno šnekovité schodiště, které provedl kamenický mistr Chochola z Prahy a roku 1524 sínec před severním bočním vstupem.² Bohužel není z textu patrný zdroj těchto informací a v jiné literatuře se nevyskytují. Dokonce Zikmund Winter, když píše o kostelních věžích, zmiňuje šnek u věže, ale neuvádí k němu žádné konkrétní informace. Jen že jsou v něm kamenné schody, byl patrně později přistavěn a byl určitě vyšší.³ Kdyby měl v ruce archiválii, která by k původu šneku přinášela konkrétní informace, jistě by je tam byl uvedl.

Nad kaplí P. Marie se nacházel kůr, na který vedlo z kaple schodiště, jehož pozůstatky jsou v západní stěně dnešní sakristie ještě patrné.

V roce 1522 byla provedena nad střechou presbytáře štíhlá vysoká sanktusová věžička tesařským mistrem Datlem.⁴ Ta se ovšem do dnešních dnů nezachovala, protože vzala za své při pozdější Mockerově přestavbě v 19. století. V roce 1535 byl v jižní lodi prolomen

¹ CIM III, 1150sq.

² CECHNER 1913, 146

³ WINTER 1882, 51

⁴ CECHNER 1913, 146

RENNER 1929, 21

vchod na hřbitov a v roce 1549,¹ byla po pravé straně hlavního vchodu postaven šnek sloužící jako „skryš pro poklady,“ kam se ukrývalo nejen chrámové náčiní, ale i cenné městské písemnosti a peníze, jak dokládá zpráva zaznamenaná městským písařem: „...*Ondřej, mladý Tobiášek, jsa žádostiv peněz, dal se v kostele zavřítí a v noci šnek obecní, který pan purkmistr a páni tu při kostele mají a v něm peníze, majestáty a jiné věci chovají, loupati počal. Ale pro pevnost dveří trojích železných tam se dobýtí nemohl. Pro tento zlý skutek jsa jat, v úterý masopustní (27. února) stát jest.*“² Roku 1575 byl kostel zvenčí a zevnitř obílen.³ 1587 byla vytažena na kostel nová makovice.⁴ Roku 1597 byly nad kaplí P. Marie postaveny varhany⁵, které byly přivezeny z Prahy.

2.4. Vývoj kostela od 17. do 18. století

K roku 1602 je zpráva, že okolo kostela byly stavěny zdi.⁶ Předpokládám, že se jednalo o zdi kostelního opevnění.⁷ O rok později se pak píše o události, kdy 10. června udeřil do kostela blesk, který opálil a shodil epitaf Davida Crinita a dále prorazil zeď na třech místech, vyrazil kříž s kusem okna, ve střeše kostela udělal dvě díry a další

¹ RENNER 1940, 38

² RENNER 1940, 46sq.

³ RENNER 1940, 48

⁴ RENNER 1940, 53

⁵ RENNER 1940, 71

Cechner uvádí rok 1567 a nové varhany roku 1610 od mistra Tobiáše Hanzla z Prahy. - CECHNER 1913, 146

⁶ RENNER 1940, 71

⁷ Z této doby pochází nejstarší vyobrazení Rakovníka na dřevorytu dle kresby Jana Willenbergga, kol. roku 1600, obr. 17

škody napáchal.¹ V roce 1634 zase dne 27. srpna nějací vojáci kromě jiného zlého se v kostele vloupali do šneku a tam ukradli peníze a dvacet kalichů.² O pět let později zde zase řádili Švédové.³ V roce 1646 byla věž sv. Bartoloměje poničena hromobitím, ale byla ihned opravena. Na opravě pracoval Adam Kratochvíle, jak bylo napsáno v listině uložené v báni kostela.⁴ Roku 1690 byla dostavěna Kaple za mrtvé, která se nacházela po levé straně hlavního vchodu.⁵ V ní byl poté umístěn obraz Narození Panny Marie a konaly se sem poutě. Když poutě ustaly, dávaly se sem kosti vykopané na hřbitově a konaly smuteční obřady. Proto jí lidé také říkali „umrlčí kaple“⁶ V roce 1699 byla k jižní lodi přistavěna kaple Bolestné Panny Marie,⁷ či kaple Božího hrobu, jak se jinde uvádí.⁸ Dle Mockerových plánů byla umístěna u prostředního pole jižní boční lodi, kde byl prolomen již starší portál z roku 1535, o kterém byla řeč výše. Byla pětihranná, nízká s třemi kulatými okny a navrchu měla dvojitý kříž.⁹

V roce 1727 byla postavena v západní části kostela nová, barokní, kruchta,¹⁰ která nahradila stávající nad kaplí Panny Marie a zároveň sem byly z ní přeneseny i varhany.¹¹ Novou kruchtu nesly dva

¹ RENNER 1940, 71sq.

² RENNER 1940, 81

³ CECHNER 1913, 147; WINTER 1883, 15

⁴ RENNER 1940, 98sq.

⁵ RENNER 1940, 108

⁶ RENNER 1931, 3sq.

⁷ CECHNER 1913, 147

⁸ WINTER 1882, 53

⁹ WINTER 1882, 53

¹⁰ CECHNER 1913, 147

Dr. Zikmund Winter uvádí rok 1728. - WINTER 1882, 63

Dále uvádí, že postranní kůr byl zbořen, na jeho místě stojí dřevěné oratorium. To by ovšem znamenalo, že kůr nebyl nad kaplí, ale mimo? Lehner však mluví o oratoriu nad sakristií, které jistě nebylo dřevěné. - LEHNER 1884, 117

¹¹ RENNER 1940, 71

mohutné sloupy, byla půlkruhovitá, po stranách konkávně prohnutá s dřevěným zábradlím. Byla přístupna po schůdcích v kostele.¹ Také byl v témže roce přestavěn štít,² který si svou barokní podobu udržel až do Mockerovy přestavby v 19. století. Štít byl vertikálně členěný pilastry na tři díly, boční části měly volutové zakončení s jehlancovými ozdobami na okrajích, ve střední části byl umístěn ciferník hodin³ a trojúhelníkové zakončení s křížem na špičce. Barokní štít byl od gotické části průčelí oddělen horizontální ve střední části lehce zvýšenou římsou.⁴

2.5. Vývoj kostela od počátku 19. století do roku 1882

V roce 1802 byla zasypána část příkopu na východní straně kostela a zrušen můstek vedoucí k původní faře,⁵ v roce 1818 byla zbořena zeď okolo hřbitova⁶ a v roce 1820 potkal stejný osud i most s příkopem na západní straně (směrem do náměstí) kostela a roku 1845 byly srovnány se zemí ostatní zbylé části kostelního opevnění, aby v jeho okolí mohl vzniknout park.⁷ V jižní a východní části kostela měl děkan zahradu, kde bylo několik hrušní a kde místní školní mládež hrušky „*ještě před uzráním kamenem nebo nějakou sem tam se*

¹ WINTER 1882, 54

² CECHNER 1913, 147

³ Ten byl ale pravděpodobně vložen do štítu později, jak bude zmíněno níže

⁴ Pohled na kostelní průčelí ještě s barokním štítem je vyobrazeno v: SEDLÁČEK 1996, 32 nebo na fotografiích pořízených před rokem 1885 reprodukováných např. v: RAZÍM 2002, 63

⁵ RENNER 1931, 38

⁶ RENNER 1931, 5 - Hřbitov u kostela sv. Bartoloměje se už dávno nepoužíval. Roku 1575 byl založen nový hřbitov u kostela sv. Trojice.

⁷ RENNER 1931, 38

*povalující lidskou kostí česával, při čemž nejednou padla za obět některá tabulka šestihranná kostelního okna.*¹ A když už jsme u rozbíjení oken, Winter se ještě k roku 1882 zmiňuje o malbě na skle jednoho téměř cele zazděného okna, v jehož špičce se nacházel drobný obrázek Adama a Evy s letopočtem 1551, ale „*nedávno nějaký uličník kamenem učinil té malbě konec.*“²

K roku 1832 uvádí Cechner, že byl srovnán hřeben střechy kněžiště se střechou kostela, neboť jí přečníval o 1m.³ Nestejnou výšku střechy kostela a presbytáře ukazují pohledy na Rakovník od F. B. Wenera z 20. -30. let 18. století,⁴ ovšem s tím rozdílem, že střecha nad presbytářem je naopak nižší, než střecha kostela. V roce 1851 byla odstraněna tzv. „umrlčí kaple,“ která stávala po levé straně západního portálu, (o ní byla řeč výše) a místo ní byl umístěn kříž.⁵

K roku 1852 se v městských archiváliích váže poznamenání k vyhotovení hodin, které by měly být postaveny na chrámě sv. Baroloměje.⁶ Patrně teprve po tomto datu se na barokním průčelí chrámu objevil ciferník hodin, jak jej můžeme spatřit na starých

¹ RENNER 1931, 5 – hřbitov

² WINTER 1882, 52

³ RENNER 1929, 21; CECHNER 1913, 147 – bez udání pramenu

⁴ Viz - obr. 18

Druhý pohled na Rakovník od téhož autora z doby po r. 1726, publikovaný v: KUČA 2002, 303 a který zdobí také obálky Rakovnického historického sborníku ukazuje sv.

Bartoloměje s touž střechou, ale navíc i s boční lodí táhnoucí se až k presbytáři. Obě veduty se liší v tolika detailech, že jejich vypovídací hodnotu nelze brát vážně. Navíc pozdější vyobrazení od J. Šembery z doby kol r. 1820, (čili z doby ne příliš vzdálené od údajné úpravy střechy), které vypadá věrohodněji, je hřeben střechy ve stejné výšce po celé délce kostela.

⁵ RENNER 1931, 4

Tento kříž je patrný na některých fotografiích pořízených před Mockerovou přestavbou.

⁶ FAMR, kart. č. 283, inv. č. 1075 (9)

fotografiích. Dostupné informace nenaznačují, že by tam nějaké hodiny byly i předtím.

Stejně jako celý Rakovník byl i kostel sv. Bartoloměje stále po létech strádání a úpadku města jistě v poněkud zanedbaném stavu. To dokládá dopis rakovnického děkana F. Stanglera z 29. srpna 1865 městské radě, kde upozorňuje, že by měl být chrám obílen, opraveny varhany a „alespoň poněkud opravena“ nerovná podlaha.¹ V dalším desetiletí pak probíhala sbírka na opravu chrámu, místní divadelní ochotnická jednota „Tyl“ uspořádala divadelní představení, z kterého vybrali na opravu 15 zl. Na tu přispívali nejen obyvatelé Rakovníka, ale dokonce i sám císař Ferdinand V. (Dobrotivý) přispěl částkou 500 zl. V roce 1875 byla sepsána stavební úmluva mezi stavitelem Františkem Dondou a komisí pro opravu chrámu. Dle této úmluvy měl stavitel Donda opravit klenutí hlavní lodě, presbytáře, postranních lodí a zdi v těchže částech a kůru a provést další práce jako bílení kostela aj. Výdaje na opravu dosáhly téměř 6 900 zl., příjmy určené na opravu byly k roku 1875 „jen“ něco málo přes 6 200 zl, takže scházelo téměř 700 zl.² Předpokládám, že oprava neproběhla v celém rozsahu, jak bylo původně plánováno.

2.3. Zvonice

Jak již bylo dříve řečeno, zvonice kostela sv. Bartoloměje byla postavena roku 1495 dodatečně a separátně po severní straně kostela,

¹ Opravy chrámu sv. Bartoloměje 1864-1876, SOKA Rakovník – FDÚ Rakovník, inv. č. 322, kart. 3

² Opravy chrámu sv. Bartoloměje 1877-1887, SOKA Rakovník – FDÚ Rakovník, inv. č. 322, kart. 3

protože to byla jediná strana, která nebyla obehnána obranným příkopem a hradbou. K její výstavbě vedla rakovnické obyvatele nutnost umístit do věže kostela zvony větších rozměrů a váhy, které by stávající kostelní věž neunesla a mohla by se zřítit.

Tato zvonice je postavena na půdorysu protáhlého šestiúhelníka, se zděnou podezdívkou a hrázděným patrem, které kryje plechem pobitá střecha. Nad ní přechází zvonice v čtverhran pobitý šindelem, ve kterém se nacházejí na východní a západní straně podvojná okénka zakrytá žaluziemi. Nad nimi jsou vyřezány polychromované erbovní znaky znázorňující město Rakovník, český lev jakožto znak země naší, (tyto jsou na západní straně), a dále deset dalších znaků řemeslnických cechů. Umístěny jsou vždy po třech nad každým oknem, takže šest z každé strany. Jejich předobraz byl převzat z „podprsníku ochozu“ Vysoké brány,¹ která byla součástí městského opevnění Rakovníka, kde byly ovšem provedeny v kameni (od mistra Víta). Vršek zvonice je zakončen dlátovou plechem pobitou střechou. (Na starých fotografiích však byly patrně dřívě i střechy zvonice kryty šindelem).

Nápisy ze zvonice, (které byly v průběhu let zabílené), uveřejněné ve starší literatuře uvádí, že v roce 1495 rakovnický mlynář Jiří Novák koupil u pražského zvonaře Jiřího zvony Bartoloměje (Žebráka) a Jiřího (Mlynáře).² Ty pak byly umístěny v nové zvonici. Původní zvonice nebyla asi příliš dobře postavena, a tak už v roce 1526 byla nově přestavěna tesařským mistrem Datlem a mistrem Vítem, který postavil podezdívku.³ Další přestavba proběhla v roce 1630, kdy byla „vyzdvižena dílem velmi mistrovským a způsobem šestirožním.“⁴

V 19. století se ještě na východní straně zvonice nacházely schody vedoucí na pavlač, kudy se vcházelo na zvonici. Z této pavlače

¹ CECHNER 1913, 188

² RENNER 1931, 72sqg.

³ CECHNER 1913, 188

⁴ CECHNER 1913, 188; RENNER 1931, 73

se kázalo německým poutníkům,¹ ovšem ta byla při přestavbách odstraněna. Poslední oprava proběhla v roce 1894 a v této podobě se nám víceméně zachovala dodnes.

¹ RENNER 1931, 4

3. Kapitola – Obnova kostela sv.

Bartoloměje Josefem Mockerem v 19. století

Dne 25. 1. 1882 dal důstojný pan děkan P. J. Kuchynka panu purkmistrovi Heinzovi podnět k opravě chrámu. Jako důvod uvedl, že „sešlost zdiva jest tak veliká a do očí bijící, že si jí každý chtěj nechtěj povšimnouti musí...“¹ a dále je v dopise decentně naznačeno, že by třeba mohl kostel i spadnout. Hned příští měsíc, dne 8. 2. 1882 zasedla městská rada, která se usnesla, že zřídí ve městě komisi pro opravu chrámu. Toto „komité“ mělo být složeno z rady, pana děkana, tří členů zastupitelstva a z několika zvláště jmenovaných pánů. První schůzka komise se konala 20. května 1882. Bylo navrženo, aby byl z Prahy povolán znalec, který by prozkoumal stav kostela a navrhl způsob opravy. Okresní hejtmán Manschinger navrhl zavolat architekta Josefa Mockera z Prahy, protože to byl „architekt nad jiné znalý“. Navíc to byl přeci stavitel chrámu sv. Víta v Praze! Ten pak měl vyhotovit jednak plán s vyznačením nutných oprav a druhý plán na „okrasné“ úpravy. Tento návrh byl odsouhlasen a Josef Mocker nabídku na opravu a přestavbu rakovnického kostela přijal.

Ve dnech od 26. do 27. července téhož roku pak Ferdinand Lehner, redaktor časopisu Method, a architekt Josef Mocker kostel důkladně prohlédli,² aby zjistili v jakém stavu se nachází a jaké opravy a úpravy bude třeba učinit, protože jak bylo v této době zvykem, i rakovníčtí chtěli vyzdvihnout starobilost jejich chrámu založeného v

¹ Kniha do níž zapisují se všechna jednání na opravu chrámu sv. Bartoloměje v Rakovníku, založena v máji roku 1882, SOKA Rakovník – kopie, bez sign.
I Winter zmiňuje některé otlučené části pilířů a také ozdob západního portálu.
- WINTER 1882, 52sq.

² Kniha do níž zapisují se všechna jednání na opravu chrámu sv. Bartoloměje v Rakovníku, založena v máji roku 1882, SOKA Rakovník – kopie, bez sign.

době gotické. Považovali jej za „znešvařený“ pozdějšími stavebními úpravami, z kterých byl nejpatrnější zejména barokní štít (čili slohu „*copatého*“), různé přístavky ke kostelu přilepené a také dle jejich mínění slohovou nejednotností chrámového interiéru, který „*hyzdila*“ renesanční kruchta při západní stěně a chrámové vybavení pocházející většinou z pozdějších dob. Proto se rozhodli pro regotizaci svého děkanského chrámu.

Takže ihned po této opravdu důkladné prohlídce, tj. 27. července 1882 se sešlo výkonné komité sboru pro zachování a obnovení historických památek především pak děkanského chrámu Páně sv. Bartoloměje v Rakovníku za přítomnosti samozřejmě arch. Mockera a F. Lehnera, aby tito podali zprávu o tom, co při ohledání kostela bylo zjištěno a jak by se mělo postupovat. Výsledky šetření byly shrnuty do sedmi základních bodů ukazujících stav kostela.

Na jižní straně u presbytáře byly ve zdivu a pilířích četné a veliké trhliny vyžadující zkontrolování základů budovy, poškozené kružby téměř ve všech oknech a vysoká vlhkost.

Kolem celého presbytáře se pod střechou táhla cihlová (údajně renesanční) římsa. Dle svědectví tehdejších pamětníků byl mezi zdí a střechou volný prostor, který umožňoval volný přístup vzduchu do trámoví střechy. Vyzdáním této římsy bylo provětrávání prostory zmařeno, konce vazebních trámů se dostaly do římsy a začaly hnít. To vyžadovalo tedy odstranění této římsy. Navíc střecha krytá prejzami byla příliš těžká a chatrná. Přistoupilo se tedy k výměně prejzové krytiny za břidlicovou, neb byla lehčí a trvanlivější. Navíc byla opatřena vikýři umožňujícími provětrávání půdních prostor.

Přístavky kolem kostela byly sice postaveny k praktickým účelům, ale jejich stav byl nevyhovující. Proto se měly buď odstranit, nebo nahradit jinými. Tak měl být snesen šnek vedoucí na věž a skryš u západního průčelí, z čehož by se získal stavební materiál. Kaple bolestné P. Marie měla být úplně odstraněna a nahrazena novou stavbou. Také mělo být

obnoveno okno, které bylo kvůli ní z větší části zazděno. Síneček při severním vstupu byl na spadnutí, proto Mocker navrhl, že se opatří nižší střechou, aby se uvolnilo okno nad ním se nacházející.

O chrámové věži se architekt Mocker vyjádřil, že „vlastně ani žádnou věž není, že je to jen přístavek nad sakristií a jejíž význam tkví pouze v umístění oratoria, menších zvonů a vstupu na půdu. Navíc sakristie má tak nedostatečné základy na věž, že nemohlo být ani pomyšlení vystavět tam novou a větší.

V poslední řadě bylo také nutno opravit a doplnit zchátralý hlavní portál, přestavět hořejší západní štít a v presbytáři probourat jedno zcela zazděné okno.¹

V archivu se nám zachoval rozpočet z roku 1887 od stavitele Dondy, kde se uvádí podrobně práce, které měly být dle návrhu architekta Mockera provedeny.²

Ze střechy se měly sundat prejzy a tašky, ačkoli byly nově položeny.³ V krovu pak měly být vyměněny shnilé části dřev, nové pozednice dány pod konce vazebných trámů, udělána nová římsa, předělání krovu obou bočních lodí. Dále mělo být zhotoveno deset velkých a šest malých vikýřů krytých zinkovaným a černým plechem. Velké vikýřky se nacházejí na střeše hlavní lodi a presbytáře, malé vikýřky jsou po třech umístěny na střeších bočních lodí. Původně byly jen dva vikýře na jižní lodi.⁴ Dále byly vyhotoveny vrchní žlaby a okapní roury. Místo prejzové krytiny byla užita břidlicová. Také byla snesena stará sanktusová věžička od mistra Datla z roku 1522 nad presbytářem a

¹ Protokol 27. července 1882 o schůzi výkonného komitě sboru pro zachování a obnovení historických památek především pak děkanského chrámu Páně sv.

Bartoloměje v Rakovníku, FAMR, kart. č. 283, inv. č. 1075 (174-177)

² Opravy chrámu sv. Bartoloměje 1877-1887, SOkA Rakovník – FDÚ Rakovník, inv. č. 322, kart. 3

³ WINTER 1882, 53

⁴ WINTER 1882, 53

místo ní postavena dál nad hlavní oltář nová a menší sanktusová vížka. Náklady na přestavbu střechy a věže činily 7 292 zl, 97 kr.

Dle Mockera byla nutná, jak již bylo výše řečeno, nová výstavba kaple Bolestné Panny Marie, která se nacházela u jižní boční lodi.¹ Tato vize je zakreslena na plánech, které byly také uveřejněny v časopisu *Method*.² Samozřejmě měla být tato nová kaple slohu pseudogotického, ovšem nakonec z její výstavby sešlo.

Dále bylo třeba opravit zdi a pilíře, odbourat starou cihlovou římsu nad presbytářem, vyzdít otvory pod střechou kolem obvodu celého kostela. Ve dvou oknech presbytáře byla vyměněna kružba za novou, zazděné části oken byly vybourány a dvanáct oken nově zaskleno. Kolem kostela byla osazena soklová římsa a kordonová římsa kolem presbytáře.

Schodiště u sakristie bylo sneseno a staré dveře zazděny. Pravděpodobně v této době byly vybourány i původní schody v sakristii. Architekt Mocker navrhl schodiště před sakristií nové a navíc vnější vchod do sakristie měl být chráněn nově navrženou předsíňkou zaklenutou křížovou klenbou,³ jak je i patrné z Mockerova nákresu.⁴ V prostoru oratoria nacházejícího se nad sakristií vyboural dvě okna, které tam byly prolomeny někdy během minulých přestaveb⁵ a nahradil je dvěma pseudogotickými okny podvojnými.

U since přistaveného k severní boční lodi bylo plánováno odstranění pěti vnitřních a dvou venkovních kamenných stupňů kvůli

¹ Opravy chrámu sv. Bartoloměje 1877-1887, SOkA Rakovník – FDÚ Rakovník, inv. č. 322, kart. 3

² Viz obr. 12; obr. 15; obr. 16

³ LEHNER 1884, 135; Opravy chrámu sv. Bartoloměje 1877-1887, SOkA Rakovník – FDÚ Rakovník, inv. č. 322, kart. 3 (72)

⁴ viz obr. 13

⁵ Winter tato původní okna popisuje svými oblíbenými výrazy: „*mají ráz ošklivého copu; ozdoby květnaté divně kontrastují s krásným protějším oknem gotickým...*“ (WINTER 1882, 54).

snížení terénu a vybourání zdi. Nakonec byl ale zbourán úplně a zůstal jen vedlejší severní vchod.

Největší změny v Mockerově přestavbě rakovnického chrámu však doznalo západní průčelí. Byl odstraněn železný kříž, který stával po levé straně hlavního portálu, byla sbourána skryš, která stávala na opačné straně, sneseny kamenné pyramidy a vázy, které zdobily barokní průčelí, odstraněn hodinový orloj a ciferník a hlavní štít byl snesen. Po stranách hlavního vchodu byly postaveny nové schodišťové věžice, které měly usnadnit přístup na kruchtu a do půdních prostor. Inspiraci k postavení těchto věží byl pro architekta Mockera údajný nález nepatrných stop ukazujících, že zde bývaly točité schody.¹ Tím byly také v západním průčelí prolomeny troje nové dveřní otvory vedoucí na kruchtu a do půdních prostor severní a jižní boční lodi. Nad hlavní portál byla osazena nová rúže a ozdoby ostění portálu, včetně rostlinného motivu na soklu portálu. Zdá se, že žádná z konzolek s písmenem W nezůstala původní, neboť rozpočet výloh se o dvou konzolkách sice nezmiňuje, jen o jedné,² ale v archivu se zachoval účet na vyhotovení dvou štítků s písmeny W.³ Také byly udělány nové dveře s ozdobným kováním. Nad vchodem byla zachována původní kamenná deska, která byla v rámci opravy vyčištěna, znázorňující znak města rakovníka se štítonoši, který vytesal roku 1514 mistr Vít. Její dataci určuje rok vytesaný na destičce umístěné pod ní. Pod touto destičkou je

¹ LEHNER 1884, 136

² Opravy chrámu sv. Bartoloměje 1877-1887, SOkA Rakovník – FDÚ Rakovník, inv. č. 322, kart. 3 (79)

Winter při svém zevrubném popisu kostela zachycující stav před přestavbou uvádí, že písmena W byla na obou konzolkách (WINTER 1882, 53), ovšem Cechner píše, že na levé straně bylo W, ale na pravé konzolce byl dráček, který byl při Mockerově přestavbě nahrazen monogramem W stejným, jako na levé straně. (CECHNER 1913, 150).

³ FAMR, kart. č. 283, inv. č. 1075 (218)

pak umístěna podobná s rokem 1886, což je rok Mockerovy přestavby. Tento letopočet je také vytesán v samotné špičce štítu průčelí.

V interiéru byla sbourána původní kruchta, odstraněny i obě dřevěné kruchty a také vchod do skryše a místo ní byla navržena kruchta psoudogotická.¹

Celá tato náročná přestavba včetně celkové opravy mobiliáře a varhan, která sama o sobě bez přípravných jednání, probíhala v letech 1885 – 1896 stála město Rakovník 61 049 zl.² Z čehož Mocker obdržel od městské rady 1180 zl. za dodané plány a rozpočet na opravu kostela.³

¹ viz obr. 16

² CECHNER 1913, 147; FAMR, kart. č. 283, inv. č. 1075 (136)

³ FAMR, kart. č. 283, inv. č. 1075 (294)

4. Kapitola – Nejvýznamnější vybavení kostela

Mezi nejvýznamnější památky, které se v kostele nachází patří bezesporu ty nejstarší.

Lze mezi ně řadit cínovou křtitelnicí, která byla zhotovena dle značky na víku zvonařem Janem v roce 1490.¹ Víko křtitelnice je pozdějšího data, zhotovil jej o sto let později konvář a zvonař v městě Rakovníce M. Flemík.²

Asi vůbec nejvýznamnější památkou v kostele je však pozdně gotická kazatelna z roku 1504, jejíž odlitek se nachází v lapidáriu Národního muzea.³ Stojí na osmibokém sloupu s ozdobnou patkou a rostlinným ornamentem zdobenou hlavicí, která nese osmistěn samotné kazatelny. Na něm jsou zpodobněny atributy evangelistů – anděl (Matouš), lev (Marek), býk (Lukáš) a orel (Jan). Ty jsou mezi sebou odděleny tenkými sloupky, které nesou arkády s gotickými kružbami, které tyto atributy zastřešují. Vršek kazatelny je zakončen římsou, na které je uprostřed zachycen znak města Rakovníka. Na kazatelnu vedou kamenné schody s brankou.

Dělána byla roku 1504,⁴ jak praví také nápis na římse kazatelny vytesaný. Cechner soudí, že autorem je Matěj Rejsek, podle slabě vyrytého monogramu M. R. na brance schodů. Stejného názoru byli i jiní badatelé. Josef Braniš ji připisuje Rejskovi na základě „tvarů,“ které srovnává s Rejskovou kazatelnou v Kaňku.⁵ Jiní badatelé zase naopak poukazují na rozdílnosti mezi kazatelnou v Kaňku a v Rakovníku. Kraus

¹ CECHNER 1913, 172; RENNER 1929, 18

² RENNER 1929, 18

³ KYBALOVÁ 1958

⁴ RENNER 1940, 33

⁵ BRANIŠ 1893, 154

nevylučuje ani jednu z možností. Rejsek byl vynalézavý umělec a určitě by neustrnul na běžné formě kaňkovské kazatelny, na druhou stranu uvádí, že rakovnickou kazatelnu by zvládli udělat i jiní a méně zdatní mistři kameníci, než byl Rejsek. Navíc styl, jakým byl monogram M. R. na brance kazatelny zpodobněn, je na umělce Rejskova formátu nevěrohodný.¹

¹ KRAUS 1946, 144

Závěr

Je skoro až s podivem, jak málo bylo děkanskému kostelu sv. Bartoloměje v Rakovníce věnováno pozornosti a to zejména v nejnovější době. Možná nepatří zrovna mezi nejzajímavější a nevýznamnější stavby u nás, ale i tak si myslím, že jeho historie stojí za více pozornosti. Navíc se dá jistě mnohé vyčíst z archiválií poměrně bohatého rakovnického archivu. Nebo je jeho historie naopak tak složitá a občas nepřehledná, že to mnohé může odradit? Kdosi mi řekl, že už bylo více lidí, kteří chtěli o sv. Bartoloměji psát, ale nikdy z toho nic kloudného, pokud vůbec něco, nevzešlo. Snad tato práce přispěje alespoň malým dílem k poznání tohoto kostela a nebude to jen další „nic...“

Seznam použitých zkratk

- CIM II - Codex iuris municipalis regni Bohemiae II – Privilegia
královských měst venkovských z let 1225 - 1419, Praha 1895
- CIM III – Codex iuris municipalis regni Bohemiae III – Privilegia
královských měst venkovských z let 1420 – 1526, Praha 1948
- FAMR – Fond archivu města Rakovníka
- FDÚ Rakovník – Fond děkanského úřadu Rakovník
- FRB V – Josef Emler (ed.): Fontes rerum Bohemicarum, Praha 1893
- RDP - TOMEK, Václav Vladivoj: Registra decimarum papalium - čili
registra desátků papeženských z diecézí Pražské, Praha 1873
- SOKA Rakovník – Státní okresní archiv Rakovník

Seznam vyobrazení

1. **Rakovník**, kostel sv. Bartoloměje se zvonící, pohled od severozápadu. Foto: autor
2. **Rakovník**, kostel sv. Bartoloměje se zvonící, pohled od severovýchodu. Foto: autor
3. **Rakovník**, kostel sv. Bartoloměje, pohled od jihovýchodu. Foto: autor
4. **Rakovník**, kostel sv. Bartoloměje, pohled od jihozápadu. Foto: autor
5. **Rakovník**, kostel sv. Bartoloměje, západní portál. Foto: autor
6. **Rakovník**, kostel sv. Bartoloměje, západní portál – detail levé konzolky. Foto: autor
7. **Rakovník**, kostel sv. Bartoloměje, městský znak nad portálem v západním průčelí. Foto: autor
8. **Rakovník**, kostel sv. Bartoloměje, zazděný portál do jižní boční lodi. Foto: autor
9. **Rakovník**, kostel sv. Bartoloměje, portál a okno do severní boční lodi. Foto: autor
10. **Rakovník**, kostel sv. Bartoloměje, pohled do klenby presbytáře. Foto: autor
11. **Rakovník**, zvonice kostela sv. Bartoloměje, detail okna v západní stěně zvonice. Foto: autor
12. **Josef Mocker**, Půdorys kostela sv. Bartoloměje. Reprodukce z: LEHNER 1884, 115, obr. 1
13. **Josef Mocker**, Sv. Bartoloměj pohled od severu. Reprodukce z: LEHNER 1884, 135, obr. 5
14. **Josef Mocker**, Sv. Bartoloměj podélný řez. Reprodukce z: LEHNER 1884, 116, obr. 2
15. **Josef Mocker**, Sv. Bartoloměj, pohled od západu. Reprodukce z: LEHNER 1884, 136, obr. 6
16. **Josef Mocker**, Sv. Bartoloměj, příčný řez trojlodím a presbytářem s věží. Reprodukce z: LEHNER 1884, 128, obr. 4 a 3

17. **Veduta Rakovníka**, kolem roku 1600, dřevoryt dle kresby Jana Willenberga. Reprodukce z: CECHNER 1913, 129, obr. 121
18. **Veduta Rakovníka**, 20. - 30. léta 18.stol, dle tušované kresby F. S. Wenera. Reprodukce z: CECHNER 1913, 131, obr. 123
19. **Pohled na Rakovník**, 2. pol. 18. stol., detail fresky nad schodištěm rakovnické radnice. Foto: autor
20. **Rakovník – kostel sv. Bartoloměje**, 2. pol. 18. stol., detail fresky nad schodištěm rakovnické radnice. Foto: autor

Seznam použité literatury a pramenů

- BRANIŠ 1893 – Josef BRANIŠ: Dějiny středověkého umění v Čechách II.,
Praha 1893
- CECHNER 1913 - Antonín CECHNER: Soupis památek historických a
uměleckých v království Českém XXXIX., Politický okres
Rakovnický II.díl, Praha 1913
- CIM II - Codex iuris municipalis regni Bohemiae II – Privilegia
královských měst venkovských z let 1225-1419, Praha 1895
- CIM III – Codex iuris municipalis regni Bohemiae III – Privilegia
královských měst venkovských z let 1420 – 1526, Praha
1948
- ČERNÝ 2005 - Jan ČERNÝ: posudek Zikmunda Wintra na Levého Dějiny
královského města Rakovníka, in: Rakovnický historický
sborník VI, Rakovník 2005, 131-140
- HLAVÁČEK 1981 – Ivan HLAVÁČEK (ed.): Kronika Bartoška z Drahonic –
přípisky ke kronice, in: Ze zpráv a kronik doby husitské,
Praha 1981
- KRAUS 1946 - Bohuslav KRAUS: Mistr české gotiky Matěj Rejsek
z Prostějova (život a dílo), Praha 1946
- KRŠKO 2004 - Jan KRŠKO: Archivní fond děkanského úřadu Rakovník,
in: Rakovnický historický sborník V, Rakovník 2004, 183-188
- KUČA 2002 - Karel KUČA: Města a městečka v Čechách, na Moravě a
ve Slezsku 6. díl, Praha 2002
- KYBALOVÁ 1958 - Jana KYBALOVÁ: Lapidárium Národního muzea –
Sbírka české architektonické plastiky XI-XIX. Století,
Praha 1958
- LEHNER 1884 - F.J LEHNER: Kostel sv. Bartoloměje u Rakovníka, in:
Method X, 1884, 114-117 / 128-129 / 135 - 136
- LEVÝ 1896 - František LEVÝ: Dějiny královského města Rakovníka,
Rakovník 1896
- LÍBAL 1948 - Dobroslav LÍBAL: Gotická architektura v Čechách a na
Moravě, Praha 1948

- LÍBAL 2001- Dobroslav LÍBAL: Katalog gotické architektury v České republice do husitských válek, Praha 2001
- LÍBAL / BAŠTOVÁ 1972 - Dobroslav LÍBAL / M BAŠTOVÁ.: Stavebně historický průzkum historického jádra města (nepublikováno), SÚRPMO, 1972, archiv NPÚ
- NECHVÍLE 1883 – Josef NECHVÍLE: Zprávy o starých plebániích a jejich osadách, in: Method IX, 1883, 101-104
- RAZÍM 1995 - Vladislav RAZÍM: Rakovník – přehled dějin, procházka za památkami, Rakovník 1995
- RAZÍM 2002 – Vladislav RAZÍM: Dějiny Rakovníka in: Kniha o Rakovníku, kol. autorů, Rakovník 2002
- RDP - Václav Vladivoj TOMEK: Registra decimarum papalium - čili registra desátků papeženských z diecézí Pražské, Praha 1873
- RENNER 1931 - Jan RENNER: Rakovník 19. století, Rakovník 1931
- RENNER 1940 - Jan RENNER: Nejstarší kronika královského města Rakovníka 1425-1800, 1940
- RENNER 1929 - Jan RENNER: Rakovník, Rakovník 1929
- RENNER 1933 - Jan RENNER: Rakovník 16. století za stavebního rozmachu, Rakovník 1933
- SOMMER / RAZÍM 1988 - Jan SOMMER / Vladislav RAZÍM: Poznámky k historii kostela sv. Bartoloměje v Rakovníku, in: Památky středních Čech 3, 1988
- SEDLÁČEK 1996 - August SEDLÁČEK: Hrady, zámky a tvrze české VIII, Praha 1996
- SEDLÁČEK 1998 - August SEDLÁČEK: Místopisný slovník historický Království českého, Praha 1998
- STEHLÍKOVÁ s.d. - Dana STEHLÍKOVÁ: Lapidárium: prohlídka expozice (CD- ROM)
- WINTER 1880 - Sigmund WINTER: Stavba chrámu sv. Bartoloměje v Rakovníce, in: Method VI, 1880

WINTER 1882 - Sigmund WINTER: Rakovník a jeho archaeologické památky, in: Method VIII, 1882, 49-55/ 63-69

WINTER 1883 - Sigmund WINTER: Inventář chrámových věcí Rakovnického kostela sv. Bartoloměje z r. 1636, in: Method IX, 1883, 14-15

Obrazová příloha